

In the name of Allah, the compassionate, the merciful
به نام خداوند بخشنده مهربان

سرشناسه
عنوان و نام پدیدآور : تعامل فرهنگی اجتماعی علمای شیعه و سنی در شامات تا پایان دوره عثمانی / علی جدیدبناب.

مشخصات نشر : قم : مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ، ۱۴۰۱.
مشخصات ظاهری : ۲۲۸ص؛ ۵/۲۱×۵/۱۴ س.م.
شابک : ۹۷۸-۶۲۲-۳۱۵-۱۸۳-۵
وضعیت فهرست نویسی : فیبا
یادداشت : کتابنامه: ص. ۲۰۵-۲۲۷؛ همچنین به صورت زیرنویس.
موضوع : شیعه و اهل سنت / Shi'ah -- Relations -- Sunnites / اهل سنت و شیعه / Shi'ah -- Relations -- Sunnites / شیعیان -- سوریه -- تاریخ / Shiites -- Syria -- History / شیعه -- سوریه -- تاریخ / Shi'ah -- Syria -- History / اهل سنت -- سوریه -- تاریخ / -- HistorySunnites -- Syria / سوریه -- سیاست و حکومت / Syria -- Politics and government / شناسه افزوده : جامعه المصطفی ﷺ العالمیه. مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ / شناسه افزوده : Almūstafa International University / Translation and Publication center

رده بندی کنگره : BP۵/۲۱۲
رده بندی دیویی : ۴۱۷/۲۹۷
شماره کتابشناسی ملی : ۹۰۷۱۱۶۱
مرجم تولید : پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ
این کتاب با کاغذ حمایتی منتشر شده است

BP1524

تعامل فرهنگی اجتماعی علمای شیعه و سنی در شامات تا پایان دوره عثمانی

مؤلف: علی جدیدبناب

چاپ اول: ۱۴۰۱ ش / ۱۴۴۴ق

ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

چاپ: چاپخانه دیجیتال المصطفی ﷺ / شمارگان: ۵۰۰ قیمت:

مراکز پخش

◀ ایران، قم، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نبش کوچه ۱۸ تلفن: ۳۷۸۳۶۱۳۴ ۲۵ ۹۸+

تلفکس: (داخلی ۱۰۵) / ۳۷۸۳۹۳۰۵ ۲۵ ۹۸+

◀ ایران، قم، بلوار محمد امین، سه راه سالاریه تلفن: ۳۲۱۳۳۱۰۶ ۲۵ ۹۸+

✉ miup@pub.miu.ac.ir 🌐 pub-almustafa.ir 📱 pub_almustafa

باسپاس از دست اندرکارانی که ما را در تولید این اثریاری رساندند.

● مدیر انتشارات: مصطفی نوبخت ● مدیر تولید: جعفر قاسمی ابهری ● ناظر چاپ: ایوب جمالی

همه حقوق برای ناشر محفوظ است

تعامل فرهنگی اجتماعی علمای شیعه و سنی در شامات تا پایان دوره عثمانی

علی جدیدبناب

سخن ناشر

با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و در عصر جهانی شدن ارتباطات، پرسش‌ها و چالش‌های نوینی در حوزه علوم انسانی، فرآوری اندیشمندان مسلمان قرار گرفت که برخاسته از مسئولیت دشوار حکومت در این عصر است؛ دورانی که پایبندی به دین و سنت در مدیریت همه‌جانبه کشورها بسیار چالش‌برانگیز می‌نماید. از این رو، مطالعات و پژوهش‌های به‌روز، جامع، منسجم و کاربردی در حوزه دین، بر اساس معیارهای معتبر جهانی و اندیشه‌های ناب و ژرف، بایسته و ضروری است و جلوگیری از انحرافات فکری و تربیتی پژوهندگان حوزه دین، مهم و مورد عنایت بنیان‌گذاران این شجره طیبه، به‌ویژه معمار بزرگ انقلاب اسلامی، امام خمینی علیه السلام و مقام معظم رهبری علیه السلام می‌باشد.

جهانی‌شدن و گسترش سلطه فرهنگی غرب در سایه رسانه‌های فرهنگی و ارتباطی، اقتضا دارد که دانش پژوهان و علاقه‌مندان به این مباحث، با اندیشه‌های بلند و ارزش‌های متعالی آشنا شوند و این مهم، با ایجاد رشته‌های تخصصی، تولید متون جدید و غنی، گسترش دامنه آموزش و تربیت سازمان‌یافته دانشجویان به سرانجام خواهد رسید. این فرایند، گاه در پرداختن به مباحث بنیادین و تدوین متون تخصصی تعریف می‌شود و گاه در نگارش بحث‌های علمی، اما نه چندان پیچیده و تخصصی به ظهور می‌رسد.

بالندگی مراکز آموزشی و پژوهشی، در گرو نظام منسجم، قانونمند و پویاست. بازنگری در متن‌ها و شیوه‌های آموزشی و پژوهشی و به‌روزکردن آنها نیز این انسجام و پویایی و در نتیجه، نشاط علمی مراکز آموزشی و پژوهشی را در پی دارد.

«جامعة المصطفی علیه السلام العالمية» به‌عنوان بخشی از این مجموعه، که رسالت بزرگ تعلیم و تربیت طلاب غیرایرانی را بر عهده دارد، تألیف متون آموزشی و پژوهشی مناسب را سرلوحه تلاش خود قرار داده و تدوین و نشر متون در موضوعات گوناگون علوم دینی، حاصل این فرایند است.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفی علیه السلام

فهرست مطالب

۱۱	پیشگفتار
۱۳	مقدمه
۱۷	کلیات تحقیق
۱۷	طرح تحقیق
۱۸	۱. تعریف و تبیین موضوع
۱۹	۲. پیشینه تحقیق
۲۳	۳. سوالات اصلی و فرعی
۲۴	۴. فرضیه‌ها
۲۴	۵. اهداف و ضرورت‌ها
۲۵	مفهوم‌شناسی
۲۵	۱. تعامل
۲۸	۲. شیعه
۳۰	۳. شیعیان امامیه
۳۱	۴. علمای اهل سنت
۳۲	۵. شامات
۳۳	۶. دوره عثمانی

- فصل اول: جغرافیای انسانی و اوضاع سیاسی شامات _____ ۳۷
- جغرافیای انسانی و جمعیتی پیروان مذاهب اسلامی شامات _____ ۳۸
۱. جغرافیای انسانی و جمعیتی شیعیان امامی _____ ۳۸
۲. جغرافیای انسانی و جمعیتی اهل سنت _____ ۶۰
- جغرافیای فرهنگی شام _____ ۶۵
۱. دمشق _____ ۶۵
۲. حلب _____ ۶۸
۳. مناطق ساحلی مدیترانه _____ ۷۰
- اوضاع سیاسی منطقه شامات _____ ۷۲
۱. دوره امویان (۴۱- ۱۳۲ق) _____ ۷۲
۲. دوره عباسیان (۱۳۲- ۶۵۶ق) _____ ۷۵
۳. دوره حمدانیان (۲۹۲- ۳۹۳ق) _____ ۸۰
۴. دوره سلجوقیان شام (۴۸۸- ۵۱۱) و سلجوقیان (۴۲۹- ۵۵۲ق) _____ ۸۶
۵. دوره فاطمیان (۲۹۷- ۵۶۷ق) _____ ۹۱
۶. دوره ایوبیان (۵۶۷- ۶۴۷ق) _____ ۹۶
۷. دوره ممالیک (۱۲۵۰- ۱۵۱۷م) _____ ۹۹
۸. دوره عثمانیان (۱۲۹۹- ۱۹۲۳م) _____ ۱۰۱
- خاتمه و جمع بندی _____ ۱۰۶
- فصل دوم: تعامل فرهنگی عالمان شیعه و سنی در منطقه شامات _____ ۱۰۹
- تاسیس مراکز علمی و فرهنگی _____ ۱۱۱
۱. تشکیل محافل علمی _____ ۱۱۱
۲. تاسیس بیمارستان _____ ۱۱۲
۳. تاسیس کتابخانه _____ ۱۱۳
- تدریس و تدریس _____ ۱۱۶
۱. شهید اول _____ ۱۱۷
۲. شهید ثانی _____ ۱۱۸

۳. تدریس علمای دیگر در مسجد جامع اموی ۱۲۳
- صدور اجازه نامه ۱۲۵
۱. اجازه زین الدین تحاریری طاووسی ۱۲۶
۲. اجازات شهید اول ۱۲۶
۳. اجازات شهید ثانی از علمای اهل سنت ۱۲۷
۴. اجازات محقق کرکی از علمای اهل سنت ۱۲۸
۵. نور الدین علی موسوی عاملی ۱۲۹
- شرح نویسی ۱۲۹
- حاشیه نویسی ۱۳۰
۱. حاشیه شیخ بهایی ۱۳۱
۲. حاشیه کرکی ۱۳۱
۳. شرح مطول ۱۳۲
- خلاصه نویسی ۱۳۲
- الاشباه و النظائر ۱۳۳
- مناظره های علمی ۱۳۳
۱. مناظره مرحوم شیخ حسین بن عبدالصمد عاملی (پدر شیخ بهایی) با یکی از علماء اهل سنت ۱۳۴
۲. مناظرات و مباحثات علمی شهید ثانی با عالمان سنی ۱۳۸
۳. مناظره سید مصطفی مرتضی عاملی با عالمان اهل سنت ۱۴۰
۴. مناظره بین جمال الدین مطهر (شیعی) و مولانا نظام الدین عبدالملک ۱۴۲
- زیارت مزار و احترام متقابل علمای شیعه و سنی به همدیگر ۱۴۲
- سفرهای تعاملی شهید ثانی به مناطق سنی نشین ۱۴۳
۱. مسافرت مصر ۱۴۳
۲. سفر به بیت المقدس ۱۴۴
۳. سفر روم (عثمانی سابق و ترکیه کنونی) ۱۴۴
۴. سفر به بعلبک ۱۴۵

۱۴۶. بازگشت پایانی به وطن _____
- مکاتبات و نامه نگاری ها _____ ۱۴۸
۱. مکاتبه خواجه نصیر الدین با محمد بن شرف الدین _____ ۱۴۸
۲. نامه نگاری های خواجه نصیر طوسی با علمای اهل سنت _____ ۱۴۹
۳. نامه نگاری شیخ محمد عاملی با علمای اهل سنت _____ ۱۵۱
۴. نامه نگاری شهید ثانی با سید عبدالرحیم عباسی استاد حنفی مذهب _____ ۱۵۲
۵. نامه نگاری علامه شرف الدین با علمای اهل سنت _____ ۱۵۲
- اعطای هدایای علمای شیعه و سنی به همدیگر _____ ۱۵۴
- تکریم و به نیکی یاد کردن علمای شیعه و سنی نسبت به یکدیگر _____ ۱۵۵
- اصلاح ذات البین _____ ۱۵۷
- مبادلات فرهنگی _____ ۱۵۸
- خاتمه و جمع بندی _____ ۱۵۹
- فصل سوم: تعامل سیاسی اجتماعی عالمان شیعه و سنی منطقه شامات _____ ۱۶۱**
- تعامل سیاسی علمای شیعه و سنی شامات _____ ۱۶۲
۱. تعاون و همدلی در حفظ کیان اسلامی _____ ۱۶۳
۲. نقش عوامل حکومتی در تقویت تعامل بین علمای شیعه و سنی _____ ۱۶۶
- تعامل اجتماعی علمای شیعه و سنی شامات _____ ۱۷۰
۱. تعامل در اجرای تعالیم دین اسلام و مبارزه با ظلم و بی عدالتی _____ ۱۷۱
۲. ملاقات اندیشمندان شیعه و سنی به منظور عیادت و... _____ ۱۷۲
۳. شرکت علمای مذاهب در تشییع جنازه همدیگر _____ ۱۷۸
- تعامل خانوادگی اندیشمندان شیعه و سنی شامات _____ ۱۷۹
۱. پیوند خانوادگی میان اندیشمندان شیعه و سنی _____ ۱۷۹
۲. روابط خانوادگی _____ ۱۸۰
- تعامل اقتصادی اندیشمندان شیعه و سنی منطقه شامات _____ ۱۸۱
- خاتمه و جمع بندی _____ ۱۸۴

۱۸۷	فصل چهارم: پیامدهای تعامل عالمان شیعی و سنی در شامات
۱۸۸	ارتقاء فرهنگ و تمدن اسلامی
۱۹۰	ایجاد رویکرد مثبت نسبت به شریعت اسلام
۱۹۱	کاهش اختلافات و بهبود روابط پیروان فرقه‌های مختلف اسلامی
۱۹۳	تقویت ارکان تشیع و احیای ارزشهای دینی
۱۹۵	خاتمه و جمع‌بندی
۱۹۹	نتیجه‌گیری
۲۰۵	فهرست منابع
۲۰۵	کتاب‌ها
۲۲۶	مجله‌ها

پیشگفتار

پژوهش در زمینه تعامل علمای شیعه و سنی پیشینه‌ای به درازای عمر مذاهب اسلامی دارد. نظر به سیره و سنت علمای اهل تعامل در بیکره جهان اسلام، شناخت شیوه‌های تعامل اندیشمندان شیعه و سنی در عرصه‌های مختلف در قالب پژوهش‌های تاریخی با رویکرد ارائه راهکارهای مناسب جهت ایجاد وحدت و تقرب بین مذاهب مورد توجه کاوشگران تاریخ اسلامی قرار گرفته است.

در پرتو پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی ایران و جامه عمل پوشاندن به منویات امام و رهبری، عرصه‌ای شگرف برای شناخت اسلام واقعی به جهان بشریت و زمینه‌ای برای تعامل شیعه جعفری با دیگر مذاهب اسلامی فراهم گردید. نهادهای علمی و تحقیقاتی، از جمله جامعة المصطفی عليه السلام العالمية، تمام تلاش و همت خود را در جهت استفاده از این ظرفیت عظیم به کار گرفته و زمینه‌های لازم جهت گسترش و معرفی تعامل علمای شیعه و سنی در سطح بین‌الملل و جهان اسلام فراهم ساخته است.

گروه تاریخ و سیره پژوهشکده علوم اسلامی پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی عليه السلام در این راستا و با در نظر گرفتن انواع و شیوه‌های تعامل،

طرحی را تحت عنوان «تعامل علمای شیعه و سنی منطقه شامات» در دستور کار قرار داد تا بر اساس آن پژوهشی در متون تاریخی و سیره صورت گیرد و با استناد به این متون، که از منابع معتبر و اصیل اسلامی محسوب می‌شوند، تعامل علما در این منطقه مورد تحلیل و بررسی قرار گیرد.

اثر حاضر که توسط فاضل ارجمند و پژوهشگر همکار گروه تاریخ و سیره حجة الاسلام و المسلمین آقای علی جدیدبناب به انجام رسیده، درصدد ارائه تصویری روشن از تعامل علمای شیعه و سنی در منطقه مورد نظر است. ایشان ضمن بررسی اجمالی جغرافیای انسانی و اوضاع سیاسی منطقه شامات و شناسایی شخصیت‌های برجسته همگرا در آن منطقه، نمادهای تعامل فرهنگی علمای شیعه و سنی منطقه شامات را مورد واکاوی دقیق قرار داده‌اند.

پژوهشگاه بین المللی المصطفی ﷺ ضمن تقدیر از تلاش ایشان در تدوین این اثر برای معرفی و شناساندن شخصیت‌های تعامل‌گر و عملکرد آنان، در سطح بین‌الملل و آشنایی فرهیختگان و دانش پژوهان عرصه تاریخ اسلام، از عنایت ریاست محترم پژوهشکده علوم اسلامی حجت‌الاسلام والمسلمین آقای دکتر عزالدین رضانژاد، ناظر علمی اثر حجت‌الاسلام والمسلمین جناب دکتر عبدالمجید ناصری، ارزیاب علمی اثر جناب آقای دکتر محمدرضا ضیایی و نیز از همکاری بخش‌های مختلف جامعه المصطفی ﷺ که امکان چاپ و نشر این پژوهش را در قالب یک کتاب فراهم کرده‌اند، تشکر و قدردانی می‌نماید.

مقدمه

اسلام دینی است که بر پایه توحید، نبوت، عدل و معاد پایه‌گذاری شده و در دوران تکون خویش، تاریخ پر فراز و نشیبی را پشت سر گذاشته و عالمان دین، در شکل‌گیری کیفیت این تاریخ سهمی بسزا داشته‌اند. تمام مذاهب و فرق اسلامی در اعتقاد به اصول اساسی مشترکند، تنها تفاوت در نوع نگرش به این اصول و مسیر استنباط آن است، اصل امامت نیز توسط شیعه اثبات شده و وجود مقدس ائمه طاهرين و علم و تقوای زبانزد ایشان نزد بسیاری از فرق اهل سنت نه تنها مورد پذیرش و ستایش بوده، بلکه مورد علاقه وافر ایشان است. اسلام دینی لبریز از اندیشه و علم و فرهنگ است و عالمان مسلمان همواره در پی گسترش و نهادینه‌سازی آموزه‌های رفیع دینند. در این میان تعامل علمای مسلمان در فرق و مذاهب گوناگون زمینه را برای توسعه و بالندگی این دین در جهان مهیا می‌سازد.

نگاشتن موضوعاتی در راستای اثبات پیشینه تعاملی میان علماء فرق و مذاهب، می‌تواند فصلی نو در ارتباط مثبت و سازنده علما قلمداد شود چرا که علم در بستر گفت‌وگو و مبادله اندیشه‌ها قد کشیده و بالنده

می‌گردد. اندیشه تقریب میان مذاهب اسلامی و نزدیک‌سازی اندیشه‌ها همواره در ذهن عالمان مسلمان وجود داشته است.

عالمان شیعه و اهل سنت در طول تاریخ همواره با یکدیگر در گفت‌وگو بوده و در بسیاری موارد از کرسی‌های درس یکدیگر بهره می‌بردند و در مناظرات و تعاملات علمی از محضر یکدیگر استفاده می‌کردند. بر این اسلام دین گفت‌وگو و تعامل است و این معنا از ابتدای ظهور این مکتب آسمانی محسوس و معلوم بوده است. وجود مقدس نبی اکرم ﷺ از ابتدای بعثت خویش اساس کار را بر دعوت و گفت‌وگو با ادیان و اقوام مختلف قرار داده و در دوران هجرت، با یهود و نصاری پیمان‌های متعدد بست لذا گفت‌وگو و تعامل اولین گزینه اسلام بود و جنگ و جهاد با محاربان تنها زمانی اتفاق می‌افتاد که پیمان محکم را نقض کرده و تعامل مثبت را بر نمی‌تافتند، در زمان ائمه معصومین علیهم‌السلام نیز که فرق اسلامی در حال شکل‌گیری و گسترش بود، جلوه‌های ارتباط با فرق گوناگون بالاخص در دوره امامان صادقین که کرسی‌های درس و مناظره به نحو گسترده شکل گرفته بود، مشهود بوده است.

پیگیری اندیشه‌ها تعامل در زمانی که تصویر هراسناکی از اسلام در حال ارائه است و اندیشه اسلام‌هراسی در گستره وسیعی در حال اشاعه است می‌تواند روزنه‌های ارتباط مثبت و گفت‌وگو میان فرق را بگشاید. متأسفانه تصویر ارائه شده توسط فرق ضاله‌ای چون وهابیت و گروه‌های تکفیری که تنها نمادی توحش و افسارگسیختگی جاهلی را به دنبال دارد به‌عنوان تصویر اسلام در حال انتشار است و در این موقعیت، یادآوری دوران تعامل و گفتگوی اسلام و احیای سنت تعامل علمی و فرهنگی می‌تواند فضایی متفاوت و قابل قبول ارائه نماید.

تعامل عالمان شیعه و اهل سنت در موضوعات مختلفی چون علم و فرهنگ وجود داشته و هرکدام از دو نوع تعامل علمی و فرهنگی نیز از طرق و شیوه‌های گوناگون قابل پیگیری است. در کتاب حاضر اقسام مختلف تعامل در دو حوزه علمی و فرهنگی مورد مطالعه قرار گرفته و ارتباط چشمگیر علما در منطقه شامات تا پایان دوره عثمانی به تصویر کشیده شده است. در منطقه شامات، عالمان بزرگی چون شهید اول، شهید ثانی، محقق کرکی، نورالدین علی موسوی عاملی، شیخ بهایی، سید مصطفی مرتضی عاملی، جمال الدین مطهری، مولانا نظام الملک عبدالملک و... که هر کدام کتب فراوان در موضوعات مختلف قرآنی، حدیثی، فقهی و فلسفی نگاشته و برخی صاحب مکاتب علمی ماندگاری بوده‌اند و در تکون اندیشه علمی خویش از محضر علمای بلاد بهره برده و از طریق کرسی‌های درس و مناظره، اندیشه خویش را گسترش داده یا به جرح و تعدیل افکار می‌پرداختند.

در پایان لازم می‌دانم مراتب سپاس و قدردانی خویش را نسبت به همه عزیزانی که در به ثمر رسیدن این اثر تلاش نموده‌اند، ابراز دارم، به‌ویژه مسئولان و دست‌اندرکاران پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ، مدیریت محترم پژوهشکده علوم اسلامی جناب حجت‌الاسلام دکتر عزالدین رضا نژاد، ناظر علمی پروژه جناب حجت‌الاسلام دکتر عبدالمجید ناصری و ارزیاب علمی جناب دکتر محمدرضا ضیایی که در طول تدوین اثر، بنده را مدد رساندند.